

MEDDELELSER

FRA

DET NORSKE MYRSELSKAP

Nr. 4

August 1968

66. årg.

Redigert av Ole Lie

AVLØSING AV BRUKSRETTER TIL TORV*

Av konsulent Osc. Hovde.

Innledning.

Torv har vært nyttet som brensel langt tilbake i tiden her i landet, og da vesentlig i form av stikktorv. Av Snorres kongesagaer vet vi at torv ble nyttet til brensel på Vestlandet allerede på Harald Hårfagres tid. Det nevnes her at Ragnvald Mørejaris sønn «Torv-Einar», «skar torv og hadde til ved» på Orknøyene. Kjennskapet til brenntorven hadde han sikkert med seg fra Norge. Det er imidlertid sannsynlig at torvskuren til å begynne med var av beskjedent omfang. I alle fall hadde den liten eller ingen rettslig betydning. Det kan vi slutte av at våre eldste lovverk mangler rettsregler på dette område. Først etter at skogen forsvant langs kysten ble torvbrensel alminnelig, og forbruket økte naturlig med befolkningstilveksten. Men vi kan også, i alle fall i de senere år, konstatere betydelige variasjoner i forbruket i takt med tilgangen og prisen på annet brensel. Spesielt merkbare topper har vi under de to verdenskriger. Etter siste krig er forbruket gått ned fra vel 2 mill. m³ i 1942 til ca. 40 000 m³ i 1967, dvs. til ca. 2 %. Denne store nedgang er en naturlig følge av sterk elektrisitetsutbygging og prisstigningen på arbeidskraft. Men viktigste årsaken er vel å finne i en jevn velstandsøkning ikke minst blant kystbefolkningen.

Lover om jordskifte.

De første spede lovregler om jordskiftebehandling av myr (torv) fikk vi i vår første *utskiftningslov av 17. august 1821*. Det heter her i § 14: «Hvor det i sameiet er myrstrekninger som er tjenlige enten til dyrkning eller tørveskjær, bør disse særskilt utskiftes, når noen av de loddhavende det forlanger, og derhos utlegges fornøden sette-

*) Tidligere trykt i Norsk Tidsskrift for Jordskifte og Landmåling, nr. 2 — 1968.

plass og vei, alt etter de samme regler som for annen utskiftning.» I *loven av 12. oktober 1857* finner vi følgende: «Har noen bruksrettighet i sameiet kan han ikke modsette sig, at der udlegges ham en til rettigheden svarende andel af sameiet», og videre «Andelen som udlegges må give ham adgang til en ensartet bruk med den han tidligere havde, således at f.eks. beitestrekning ikke udlegges i stedet for rett til at tage brænde». Det måtte følgelig bli en form for utløsning. Særskilte lovregler for avløsning av bruksretter fikk vi først ved *loven av 13. mars 1882*. Da ble det også gitt adgang til avløsning så vel i som utenfor jordskifte. Men adgangen var beheftet med atskillige klausuler. Etter den någjeldende *jordskiftelov av 1. november 1951* er adgangen til avløsning av bruksretter betydelig utvidet. Det er imidlertid fremdeles noen betingelser i loven når det gjelder bruksrettens varighet og adgangen til fornyet prøvelse. Jeg skal ikke gå nærmere inn på de paragrafer i jordskifteloven som omhandler avløsning, men bare nevne at det er *jordskifteretten som avgjør om en slik sak skal kunne fremmes*. Det som vel i de fleste tilfeller er avgjørende er om bruksretten er *stedseverende* eller *tidsbegrenset* og om den er *uunnværlig for den bruksberettigede*.

Jordskiftebehandling av torv.

Enten en bruksrett til torv er stedseverende eller tidsbegrenset så kan den i begge tilfelle være bundet til et bestemt *areal* (område) eller til et bestemt *kvantum* (masse). Opprinnelig var nok de fleste torvretter alminnelige bruksretter (servitutter) som ga den bruksberettigede adgang til å ta torv i felles mark, og det ble vel heller ikke alltid sett så nøye etter hvor meget som ble tatt ut eller hvordan torvlandet ble skjøttet. Man tok ofte et nytt hull i myra for hvert år. Dette førte ofte med seg en sløsing med torvmyrene som imidlertid ikke var bare av det onde. Det ble da som regel nok torv igjen over grunnen. Atskillig verre var den sterkt utbredte *torvflekking* eller *avskraping* av lyngtorv på grunn mark langs kysten. Særlig ille var det når torven lå direkte på fjell. Men etter hvert som torvmyrene kom under jordskiftebehandling ble disse rene bruksretter oftest omgjort til *arealbundne bruksretter*. Det vil si at den bruksberettigede fikk utlagt en torvteig som han på visse betingelser kunne disponere over «så lenge det var torv igjen» eller i et bestemt antall år. Dermed var mulighetene til stede for en mere rasjonell utnyttelse av torvmyrene. Bruksretten ble som regel også beheftet med bestemmelser om hvor meget torv som skulle ligge igjen over grunnen og om avledning av vann og planering av avtorvet grunn. På dette område har imidlertid forskriftene i de fleste tilfeller vært alt for moderate, noe som har ført til betydelige jordødeleggelse. Den beste jordskiftebehandling av slike torvretter fikk en selvsagt der hvor retten kunne plasseres på egen grunn. Men det var nok i de færreste tilfeller mulig,

og retten ble lagt ut som ny bruksrett på annen manns grunn. Hvor retten var forholdsvis begrenset burde den da legges ut på *åremål*. Men vi har dessverre også eksempler på at små bruksretter til torv er lagt ut som stedsevarende, eller hva verre er, på meget lang tid, og derfor vanskelig kan avløses. Det vil lett føre til at en slik bruksrett stenger for utnyttelse av grunnen, selv om det er ubetydelig av torv igjen. Det er ikke ualminnelig at den bruksberettigede lar være å ta torv i årevis og påberoper seg at han må ha kriselager. Det kunne også tidligere hevdes med en viss rett, men er nå blitt mindre og mindre realistisk. Det er vel derfor først og fremst slike bruksretter som det er aktuelt å få avløst. Det mest vanlige er bruksretter til *brenntorv*. Det finnes også bruksretter til *strøtorv* og *mold* (moldtak), men disse siste er det nå få igjen av. Av andre bruksretter kan nevnes rett til å *rive lyng* til brensel, noe som vel neppe forekommer lenger.

Avløsning av bruksretter kan skje på flere måter. Men det blir som regel tale om ett av to prinsipper, nemlig *omforming* eller *ekspropriasjon*. Omforming vil si at retten enten flyttes (ordning) eller at den bruksberettigede får jord med eller uten torv til full eiendom for retten. Ved ekspropriasjon blir retten avløst med penger. Det er dette siste en i vanlig terminologi forstår med avløsning, i det omforming helst kommer inn i samband med jordskifte.

Bonitering av torv.

Om avløsningen skjer på den ene eller den annen måte så må bruksretten alltid *verdsettes* (boniteres). Fremgangsmåten ved bonitering av torv har vært noe forskjellig, men det må antas at det her er rettest å gå ut i fra *masse* mot ellers areal. Torvmyr bør derfor kartlegges særskilt og helst i større målestokk enn annen mark. Torvmyrkartet opptas gjerne i forbindelse med et *boringsnett* hvor myrddybde, torv kvalitet, undergrunnens beskaffenhet og flere faktorer registeres. Hvor tett det skal bores avhenger av myras størrelse og ensartethet. Det blir vel i de fleste tilfeller tale om 5 — 10 — 20 m. Det føres en *boringstabell* som har hode for borpunkt nr., dybde, formoldingsgrad, moselag, fortorvingsgrad i forskjellige dybder, undergrunn, myrtype og merknader. Når det gjelder *fortorvingsgraden* bør nyttes *v. Post's 10-delte skala*.

Ved kontorbehandlingen av materialet innføres dybdene på kartet og en kan tegne inn dybdelinjer for hver hele eller halve meter. Endringer i fortorvingsgraden følger gjerne dybden og en kan på denne måte lett beregne massen av torv med de forskjellige fortorvingsgrader. En kan også regne ut kubikkmassen av hver rute (søyle) ved å ta middelverdien av hjørnedybdene som middeldybde eller bruke borpunktene som rutemidtpunkter og disses dybde som middeldybde. Når en nå vurderer hvor meget torv som kan tas ut til det ene eller andre formål så må en være oppmerksom på de bestemmelser som følger med torvretten og samtidig ha *lov av 18. mars 1949 om*

vern mot jordødelegging for øye. Det kan nemlig hende at her oppstår en betydelig divergens, noe jeg skal komme tilbake til senere. Når det gjelder *brenntorv*, så kan den aktuelle torvmasse omregnes til en bestemt fortorvingsgrad (H 7) etter følgende erfaringstall:

Tabell 1. Forholdet mellom fortorvingsgrad, volumvekt, hektolitervekt og brennverdi i brenntorv.

Fortorvingsgrad etter v. Post	H 5	H 6	H 7	H 8	H 9
Volumvekt, g/dm ³	400	550	700	850	1000
Hektolitervekt, kg/hl	22	27	31	36	40
Brennverdi, Kal. (1000 kal.)/hl	77	95	108	126	140

Det kan selvsagt innvendes at en slik omregning som bygger bare på *brennverdien* har visse svakheter spesielt med tanke på de større arbeids- og transportomkostninger som følger med øket masse. Vi ser nemlig at det skal nesten dobbelt så meget til av den dårligste (H 5) som av den beste (H 9) torv for å få samme kalorimengde. Dette må en også ta hensyn til ved verdiansettelsen. Dessuten spiller askeinnholdet inn.

Boniteringsverdien av *strøtorv* er i første rekke bestemt av *vannoppsugingsevnen*. Dårlig strøtorv (H 4 — H 5) har en vannoppsugingsevne på mindre enn 6 ganger sin egen vekt i torv med 20 % vann. Mens beste sort strøtorv (H 1 — H 2) trekker til seg fra 15—20 ganger sin egen vekt. Rå gartneritorv stiller mindre strenge krav til vannoppsugingsevnen. I moldtak er det *formoldingsgraden* som er utslagsgivende, men ellers er det også her bedre med en lav enn med en høy fortorvingsgrad.

Prisen på brenntorv varierer fra tid til annen i likhet med prisen på alt annet brensel. For å få et grunnlag for prisansettelsen skal vi i følgende tabell angi hvor mange hl torv det skal til for å tilsvare en måleenhet av noen andre vanlige brenselssorter. Vi går ut fra lufttørr stikktorv med 25 % vann og 3—5 % aske hvor råtorven har fortorvingsgraden H 7 (normaltorv). Slik torv inneholder ca. 3 500 kal/kg.

Tabell 2. Antall hl. torv og Kal. pr. måleenhet av ved, kull, koks, olje og elektrisitet.

Bjørkeved pr. favn (0,6 x 2 x 2 m) . .	29 hl torv	3 132 Kal.
Barved pr. favn (0,6 x 2 x 2 m)	24 » »	2 992 »
Steinkull pr. hl	4,8 » »	518 »
Koks pr. hl	2,7 » »	292 »
Brunkull pr. hl	2,4 » »	259 »
Brenselsolje pr. kg	0,12 » »	13 »
Elektrisitet pr. kwh.	0,008 » »	0,86 »

Kaloriprisen vil normalt variere noe for de forskjellige brenselslag, men ligger etter dagens priser mellom 3 og 4 øre pr. Kal. (1000 kal.). På grunnlag av disse data kan vi så beregne *verdien* av ferdig tørket og lagret torv. Den mest absolutte og stabile kalorimengde har vi i elektrisk *energi*. Der er nemlig 1 kwh. = 860 kal. Etter en pris av 3 øre pr. kwh. vil følgelig hektoliterverdien av normaltorven bli ca. kr. 2,80 (0,03 · 0,860 · 108). I prisansettelsen bør en imidlertid også ta noe hensyn til de fordeler og mangler som de forskjellige brenselstoffer har rent fyringsmessig og på andre måter. Og da må elektrisiteten gis et betydelig pluss. En slik avløsningsverdi som her antydnet kommer til anvendelse bare i de tilfeller der den bruksberettigede skal ha torven brakt i hus, og det forekommer nok svært sjelden. I de fleste tilfeller blir det verdien av *råtorven* i myra som skal fastsettes. Men vi bør likevel bygge på kaloriprisen av det brenselslag som skal erstatte torven.

For omregning av råtorvmassen til *tørr stikktorv* vet vi at krympingen ved tørking utgjør fra 40—60 % av *råtorvens volum* alt etter fortorvingsgraden. Den dårligste torven krymper minst. I tabellene er imidlertid regnet med løst mål og volumet av tørr torv vil følgelig bli noe større enn råtorvmassen ÷ krymping. I praksis kan regnes med at torv av fortorvingsgrad H 7 vil ha ca. halvparten så stort volum (løst mål) i tørr som i rå tilstand. Eller med andre ord, når det gjelder hele fortorvingskalaen, at krympingen reduseres med 1/10 til 2/10 etter som torven pakker seg. Hvor bruksretten er angitt som et visst antall hl eller m³ tørr torv har følgelig den bruksberettigede krav på ca. den dobbelte masse (råtorv) i myra.

Når det gjelder et *årsbrensel* så kan det variere fra sted til sted, og det må bli jordskifterettens sak å komme til enighet med partene om størrelsen. Men for å ha noe å gå ut i fra kan nevnes at *Jordvernkomitéen* kom til at et årsbrensel dreier seg om 3,4 til 6,2 m³, i middel ca. 5 m³ pr. person og år, beregnet som tørr torv.

Produksjonspriser.

For å kunne beregne verdien av råtorvmassen, så må vi ta for oss de arbeidsoperasjoner som er nødvendige fra torven ligger våt i myra til den er kommet tørr i hus. Det er mange forhold som her må tas i betraktning. Myras topografi og herunder dreneringsforholdene kan være avgjørende for om det er mulig å foreta avtorving. Hvor anleggsutgiftene til veier, drenering og hus blir uforholdsmessig store etter torvforrådet kan torvretten bli nærmest verdiløs. Men selv om det ikke kreves nevneverdige anleggsutgifter vil nok driftsutgiftene i forbindelse med brenntorvstikking i dag bli forholdsvis store. Nedenfor gjengis en tabell over omtrentlige arbeidsmengder for de forskjellige operasjoner ved *stikktorvdrift*.

Tabell 3. Arbeidsmengder pr. person og dag (8 timer) for brenntorv.

Avmåk (med planering), m ³	10—15			
Stikking av bekvem rotrein myr, m ³	10—12			
Stikking av seig myr med noe rot, m ³	6—8			
Stikking av rotfull myr, m ³	4—6			
Utlegging med 5—50 m transport, m ³	10—12			
Utlegging med 50—150 m transport, m ³	6—8			
Snuing, reising eller krakking, m ³	30—40	regnet som råtorv		
Kuving, m ³	40—50	»	»	»
Stakking (innlesing i hus), m ³	40—50	»	»	»

Hertil kommer så transporten fra stakken eller torvhuset til forbruksstedet som ofte kan ligge langt fra myra. Det er selvsagt flere forhold enn de som er tatt med i tabellen som virker inn på arbeidsmengden. Særlig har myrdybden og avmåkets tykkelse og beskaffenhets stor betydning. Om vi imidlertid går ut i fra lettbrukt myr med kort vei til tørkeplass og oppbevaringssted så får vi at produksjon av 1 m³ tørr torv innlagt i hus eller oppsatt i stakk krever tilsammen nesten 6 timers arbeid for 1 mann. Etter en timebetaling av bare kr. 5,— vil følgelig hektoliterprisen komme på ca. kr. 3,—. Dette under de mest gunstige forhold. Ved en avløsningsforretning bør det settes opp en kalkyle over driftsutgiftene iberegnet renter og amortisasjon av anleggsutgiftene ved produksjon av f.eks. et årsbrensel. *Differansen mellom verdien og produksjonsomkostningene av 1 m³ tørr torv vil da utgjøre den dobbelte verdi av 1 m³ råtorv i myra.*

Når det gjelder *strøtorv* så kan vi bygge på markedsprisen for torvstrø og fra denne trekke produksjonsomkostningene for 1 balle eller 1 m³ løst mål. Markedsprisen for torvstrø varierer temmelig meget fra sted til sted på grunn av store frakutgifter ved en så voluminøs vare. I Vestfold selges løs torvmasse for kr. 13,50, finmalt og oppløst. På Vestlandet ligger prisen for norsk torvstrø på 20—25 kr. pr. balle (0,5 x 0,5 x 1,0) m = 0,25 m³. En kan regne med at det går 2 baller til 1 m³ løst strø. Når det gjelder arbeidsmengder ved fremstilling av torvstrø så angir Ording følgende tall:

Tabell 4. Arbeidsmengder pr. person og dag (8 timer) for strøtorv.

Stikking	20—30 m ³ målt i myra
Utlegging	20—30 » » » »
Krakking	40—60 » » » »
Kuving	30—40 » » » »
Hesjing	25—30 » » » »
Innlegging i skur	40—50 » lufttørr torv

Hertil kommer ved fabrikkmessig fremstilling: Inntralling, riving og pressing. Strøtorv krymper langt mindre enn brenntorv under tørkingen. Det kan i praksis regnes med at 1 m³ råtorv ved en fortorvingsgrad av H 3 vil gi 1 m³ løst strø, noe mindre ved høyere fortorvingsgrader og mere ved de lavere. Verdien av råtorven i myra vil følgelig bli lik *den dobbelte ballepris* ÷ *produksjonsomkostningene* regnet pr. m³. Det er imidlertid bare under ekstraordinære forhold, nemlig i nærheten av gartnerier eller andre sterkt torvforbrukende bedrifter at en kan regne med full torvstrøpris. Som gjødselblanding i rå tilstand må jordskifteretten kunne fastsette prisen pr. m³ for mold og strøtorv under de ulike forhold med hensyn til nytte, utvinning og transport.

Avløsningsverdien.

Når nettoverdier av bruksretten er fastsatt må det også vurderes hvor stor *verdiøkning* det har for grunneieren å få avløst retten. Etter jordskiftelovens § 92 må nemlig vederlagets størrelse ikke overskride den verdi det har for grunneieren å bli kvitt bruksretten. Også Jordvernloven sier i § 5 at «summen må ikke vera over det grunneiegaren vinn på at bruksretten minkar». Med bakgrunn i disse lovparagrafer kan jordskifteretten lett komme opp i vanskeligheter når det gjelder å fremme en avløsningsforretning. Masse kan naturlig nok lett komme opp i større verdier enn areal. Dette er åpenbart også jordskifteloven oppmerksom på når det i § 95 heter at avløsning kan finne sted i strid med nevnte bestemmelse i § 92 dersom midler kan skaffes på annen måte enn ved tvangsutligning. Det må følgelig bli på frivillig basis, vel fortrinnsvis fra grunneierens side. I denne forbindelse må jordskifteretten være oppmerksom på Jordvernlovens bestemmelser som må ansees ufravikelige når det gjelder grunneierens krav om gjenværende jordlag over grunnen. Den bruksberettigede på sin side må derimot med full rett kunne hevde at hans dokumenterte rettigheter står ved makt i strid med Jordvernloven. Det kan følgelig bli 2 *avløsningsverdier* å operere med. Skal imidlertid Jordvernloven kunne håndheves på dette punkt så må konsekvensen bli at Staten yter mellomlaget mellom disse 2 verdier. Jorddirektoratet har under kap. 1184, post 70 en liten budsjettering til dette og andre formål i forbindelse med Jordvernloven. Men loven kan selvsagt ikke gis tilbakevirkende kraft. Hvor for meget av jordlaget allerede er fjernet, må nok grunneieren bære tapet.

Avløsningsvederlaget kan etter Jordskifteloven nå erlegges på forskjellige måter. Det mest vanlige bør vel bli i *pengar*. Men det kan også bli tale om «en til rettighetens verdi svarende andel av eiendommen». Her bør imidlertid vises stor forsiktighet så vi ikke får en unødige utstyking av våre fra før så alt for små jordbruksenheter.

Litteratur.

1. *Gausland, G.*: Utskiftningsbehandling av brenntorv. Medd. fra Det norske myrselskap, nr. 3, 1943.
2. *Hovde, Osc.*: Om stikktorvdrift. Medd. fra D.n.m., nr. 4, 5, 6, 1944.
3. *Hovde, Osc.*: Selvforsyning med gartneritorv på Vestlandet, Medd. fra D.n.m., nr. 3, 1965.
4. *Hovde, Osc.*: Bonitering av myr. Medd. fra D.n.m., nr. 6, 1966.
5. *Jordvernkomitéen*. Innstilling 1—10.
6. *Løddesøl, Aasulv*: Myrene i næringslivets tjeneste. Grøndahl & Søn's Forlag, 1948.
7. *Løddesøl, Aasulv*: Jordødeleggelsen ved torvstikking i våre kystbygder. Medd. fra D.n.m., nr. 2, 1936.
8. *Løddesøl, Aasulv*: Det norske myrselskaps myrinventeringer. Medd. fra D.n.m., nr. 3, 1941.
9. *Løddesøl, Aasulv*: Viktige holdepunkter ved vurdering av myr- og torvforekomster. Medd. fra D.n.m., nr. 3, 1967.
10. *Løddesøl, Aasulv og Lie, Ole*: Torvdrift. Særtrykk av Bondens Håndbok, Bind III, 1955.
11. *Ording, A.*: Brenntorv og brenntorvtilvirking, Oslo 1940.
12. *Ording, A.*: Kort veiledning i torvstrødrift. Medd. fra D.n.m. 1942.
13. *Røll-Hansen, Jens*: Torv i gartneri og i hage. Medd. fra D.n.m., nr. 4, 1967.

SPYLING AV TILSTOPPEDE DRENRØR

At grøfterørene tettes etter en tid, har mange erfart. For å renske rørene har en forsøkt å spyle med vann. Her i landet ble dette forsøkt noen steder i 1964 og 1965. Resultatene var stort sett tilfredsstillende, og på grunnlag av de erfaringer som er gjort, har *Selskapet Ny Jord* kjøpt inn en hollandsk spylemaskin og startet med rensing av grøfter i Vestfold. De regner med at det også vil bli aktuelt andre steder i landet.

Maskinen har en pumpe som med stort trykk presser fram ca. 100 liter vann pr. min. gjennom en 200 m lang slange. I enden av slangen er det en dyse som sender en vannstråle framover og tre bakover. Slangen trekker seg derfor innover i ledningen av seg selv. Utfellingene og slam i rørene skal samtidig løses opp og skylles ut. Brudd og feil på ledningen skulle det også være gode muligheter for å lokalisere under arbeidet, men spylingen vil ikke kunne rette på slike svakheter ved grøftesystemet. De store vannmengdene føres fram til maskinen ved hjelp av en ekstra pumpe, og en 400 m slange.

Selskapet Ny Jord regner med å kunne tilby rensing av drenledning for en pris begrenset oppad til 60 øre pr. m for inneværende sesong.

Der en ikke kan komme til rørene fra kanaler eller kummer, må de som skal ha arbeidet utført, grave opp et par meter ved hver kopling og ved skarpe knekk på ledningen. Et nøyaktig grøftekart er derfor av stor verdi ved dette arbeidet.

LOT-melding.